

بررسی ۴ دهه تقابل دولت‌ها با منطق بازار

میراث‌داران گرانی

کیمیا ملکی: شکسته‌شدن رکورد تاریخی قیمت دلار در نخستین روز شهریور و ورود آن به کانال ۲۰۰ هزار تومان، بار دیگر اهمیت بازخوانی کارنامه اقتصادی دولت‌ها و سنجش نسبت میان سیاست‌گذاری داخلی، فشارهای خارجی و معیشت خانوارها را برجسته کرده است. کارنامه اقتصادی دولت‌ها در ایران همواره فراتر از آمارهای تئوریک و شاخص‌های کلان دانشگاهی، در آینه تمام‌نمای متغیرهای ملموس معیشتی نظیر نرخ ارز، طلا، سکه، مسکن و بنزین سنجیده می‌شود. بررسی مقایسه‌ای و داده‌محور عملکرد روسای جمهور پس از دوران دفاع مقدس تا افق‌های تازه در سال‌های اخیر، تصویر روشنی از پیوند عمیق تصمیم‌های سیاست‌گذار داخلی با متغیرهای برونزا نظیر تحریم‌های همه‌جانبه، تنش‌های منطقه‌ای و چرخه‌های تجاری جهانی به دست می‌دهد. از دهه ۶۰ و ۷۰ با تعدیل ساختاری پس از جنگ گرفته تا ثبات نسبی و رشد کنترل‌شده در دوران اصلاحات، شوک درآمدهای نفتی و جهش‌های ارزی در دولت‌های نهم تا دوازدهم و سپس ورود بازارها به کانال‌های ارقامی بی‌سابقه در مقطع کنونی، نشان می‌دهد متغیر مهار انتظارات تورمی، انضباط مالی و استراتژی مشخص در دیپلماسی اقتصادی تا چه میزان توانسته میان رونق پایدار و تلاطم‌های سرکش فاصله بیندازد.

میراث سازندگی؛ بازسازی ویرانه‌های جنگ و چالش مهار تورم

حدود ۱۲۰ تومان و نرخ رسمی آن ۷۰ تومان بود؛ اما تا پایان دوره در سال ۱۳۷۶ به مرز ۴۷۸ تومان رسید که حکایت از جهش ۳.۹ برابری داشت. همزمان با نرخ ارز، سکه بهار آزادی از ۱۰ هزار و ۹۲۲ تومان به حدود ۳۸ هزار و ۸۳۳ تومان افزایش یافت و هر گرم طلای ۱۸ عیار نیز با رشدی ۳.۴ برابری همراه شد. بزرگ‌ترین چالش این دوره، شکستن رکورد

تورم سالانه و صعود آن به ۴۹.۴ درصد در سال ۱۳۷۴ بود؛ رکوردی که ریشه در کسری بودجه، آزادسازی قیمت‌ها بدون سپرهای حمایتی جامع و فشار استقراض خارجی داشت. با وجود این، دولت سازندگی توانست در پایان دوره با اتخاذ سیاست‌های انقباضی و سهمیه‌بندی ارزی، نرخ تورم را مجدداً به کانال ۱۷.۳ درصد بازگرداند و میانگین تورم هشت‌ساله را در سطح ۲۵.۳ درصد مهار کند.

وفور دلارهای نفتی و جهش بی‌سابقه مسکن و فلز زرد

با آغاز دهه نود و وضع نخستین دور از تحریم‌های شورای امنیت و تشدید تنش‌های هسته‌ای، فقدان ذخیره‌سازی اصولی ارز و تزریق نقدینگی ناشی از طرح‌های عمرانی بدون پشتوانه و تسهیلات زودبازده خود را نشان داد.

در دوره دوم، دلار تا ۳,۱۸۴ تومان جهش کرد و سکه تمام با رشد کم‌سابقه ۸.۵ برابری از ۱۲۲ هزار تومان به یک میلیون و ۵۰ هزار تومان رسید.

تداوم شوک‌های تورمی در دولت‌های سیزدهم و چهاردهم

با استقرار دولت مسعود پزشکیان در سال ۱۴۰۳ با دلار ۵۸ هزار و ۸۵۰ تومانی، سکه ۴۰.۵ میلیون تومانی و طلای ۲.۴ میلیون تومانی، تداوم فشارهای ساختاری و ریسک‌های سیستماتیک ژئوپلیتیکی، روند صعودی متغیرها را شدت بخشید. طبق داده‌های ثبتی تا میانه سال ۱۴۰۴، بهای دلار به ۹۰ هزار تومان و طلا با ۱۰۲ درصد رشد به ۷.۲ میلیون تومان و سکه به ۸۰.۸ میلیون تومان رسید. در ادامه، در آق شهریور ۱۴۰۵

با آغاز به کار دولت شهید رئیسی در سال ۱۴۰۰، نرخ سکه در تراز ۱۲.۵ میلیون تومان قرار داشت و طی سه سال، تحت تأثیر تداوم بن‌بست‌های مذاکره‌ای، رشد پرشتاب پایه پولی و نااطمینانی‌های منطقه‌ای، سکه به محدوده ۳۶ تا ۴۰ میلیون تومان و دلار به کانال‌های نزدیک ۶۰ هزار تومان رسید که نشان‌دهنده رشد حدود ۱۸۸ درصدی سکه در این بازه سه‌ساله بود.

دوران اصلاحات

ثبیت متغیرها و کمترین ضرب‌آهنگ نوسان

با استقرار دولت سیدمحمد خاتمی در سال ۱۳۷۶، متغیرهای اقتصاد کلان با اتکا به تنش‌زدایی در سیاست خارجی، انضباط پولی و ساماندهی درآمدهای نفتی در قالب حساب ذخیره ارزی، پائین‌ترین دوره چهار دهه اخیر را تجربه کردند. در این هشت سال، بهای دلار آزاد از ۴۷۸ تومان به ۹۰۴ تومان رسید که نشان‌دهنده کمترین میزان جهش ارزی در میان تمام ادوار ریاست‌جمهوری است.

سکه بهار آزادی نیز از حدود ۳۸ هزار تومان به ۱۲۲ هزار و ۸۹۰ تومان رسید و میانگین نرخ تورم سالانه در تراز ۱۴.۹ درصد متوقف شد که پایین‌ترین میانگین تورم پس از انقلاب محسوب می‌شود. در این دوران، اگرچه بهای بنزین به شکل تدریجی و سالانه از ۱۶ تومان به ۸۰ تومان تغییر یافت تا از جهش‌های ناگهانی جلوگیری شود، اما بازار مسکن با رشد ۴.۲ برابری از متری ۱۵۶ هزار تومان به ۶۵۰ هزار تومان صعود کرد. کارشناسان همگرایی در تیم اقتصادی، پایبندی به برنامه‌های توسعه پنج‌ساله و فضای مساعد بین‌المللی را مهم‌ترین عوامل پایداری بازارها در این سال‌ها ارزیابی می‌کنند.

دو نیمه متفاوت اعتدال

از گشایش برجام تا بازگشت تحریم‌های سنگین

دولت حسن روحانی نماد اقتصادی با دو کارنامه کاملاً متضاد است. در نیمه نخست (۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶)، دستیابی به توافق برجام، احیای صادرات نفت و فروکش کردن انتظارات تورمی، نرخ تورم را برای دو سال متوالی تکریمی کرد و بازار ارز در دامنه‌ای پائین نوسان نمود. اما با خروج ایالات متحده از برجام در اردیبهشت ۱۳۹۷ و اعمال تحریم‌های حداکثری، تراز ارزی کشور به شدت تضعیف شد.

بهای دلار که در ابتدای سال ۱۳۹۲ حدود ۳,۱۸۴ تومان بود، با ورود به سال‌های پایانی دولت به کانال‌های بالای ۲۰ تا ۲۵ هزار تومان رسید و در پایان دولت دوازدهم رکوردهای تازه‌ای به ثبت رساند. سکه تمام بهار آزادی از محدوده یک میلیون تومان تا بیش از ۱۲ میلیون تومان جهش کرد، رشدی فراتر از ۱۱۵۰ درصد در کل دوره هشت‌ساله و هر گرم طلای ۱۸ عیار از ۱۰۴ هزار تومان تا ارقام بالای یک میلیون تومان پیش رفت. مسکن در پایتخت نیز با جهشی چشمگیر به متری ۲۰ میلیون تومان رسید تا اثرات مسدود شدن مجاری بانکی و جهش چاپ پول در ترازنامه بانک مرکزی به وضوح منعکس شود.

میزان افزایش	قیمت دلار	میزان کاهش
۱۷.۵ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۴۶ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۳۵ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۰.۸۸ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۲۴.۴ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۱۰ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۳ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۲ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۷۱ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان
۷۰ درصد	۱۰۰ هزار تومان	۱۰۰ هزار تومان

سخن پایانی

مروار کارنامه اقتصادی روسای جمهور نشان می‌دهد کنترل پایدار بازارها صرفاً یک خواسته اجرایی نیست بلکه حاصل تلفیق عقلانیت بودجه‌ای، اصلاحات نهادی و دیپلماسی فعال بین‌المللی است. کارنامه تاریخی نشان می‌دهد موفق‌ترین دوره‌ها در مهار متغیرهای تورمی، زمان‌هایی بوده‌اند که انضباط مالی با گشایش در روابط خارجی و اطمینان‌بخشی به فعالان بخش خصوصی همراه شده است. در نقطه مقابل، اتکای صرف به سرکوب مقطعی قیمت‌ها و نادیده گرفتن شوک‌های ناشی از تحریم یا کسری بودجه، همواره به انباشت فتر ارزی و انفجار قیمتی در دوره‌های بعد منجر شده است. اصلاح پایدار بازارهای ارز، طلا و مسکن در گرو مهار خلق نقدینگی، حل ریشه‌ای ناترازی‌های بانکی و کاهش نااطمینانی‌های ناشی از تحریم‌ها خواهد بود.